

СТРУКТУРУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ЗНАННЯ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

В статье рассматриваются вопросы соотношения содержательной и процессуальной сторон педагогического знания в структуре учебного процесса высшей школы, его фундаментальности и профессионально-практической направленности в учебных программах по педагогическим дисциплинам, модульно-блочное структурирование учебной информации и реализации различных подходов к подготовке будущих учителей.

The article covers the issues of correlation between informative and procedural components of pedagogical knowledge in the structure of higher education; its fundamental nature and professional orientation of pedagogical discipline curriculum, modul structures of academic studies and various approaches to future teachers training.

Проблема підготовки педагогічних кадрів, пошук шляхів модернізації вузівського педагогічного процесу актуальна сьогодні як ніколи. Болонське угода Європейських країн загострило питання якості сучасної освіти й підготовки педагогічних кадрів, здатних виконати соціальне замовлення. Від Я.А.Коменського й до педагогів сучасності реалізація освітніх систем і проєктів не можлива без професійно підготовлених учительських кадрів. Аналіз педагогічної літератури говорить про те, що сьогодні мало робіт, у яких концептуально розкривався б механізм, “котрий залучає індивідуальність педагога і його досвід до педагогічного процесу” [2,53].

Питання підготовки вчителя розглядалися в працях Н.В.Кузьміної, О.Г.Мороза, В.О.Сластьоніна, А.І.Щербакова та ін. Характер педагогічної діяльності й професійні функції вчителя досліджувалися В.В.Давидовим, А.К.Дусавицьким, О.М.Леонтьєвим, Д.Б.Ельконіним та ін. Спроби розкрити сутність педагогічного професіоналізму через структуру умінь належать С.Г.Геллерштейну й С.І.Гусеву. Як рушійна сила

професійного розвитку особистості педагога Л.М.Митина й О.В.Кузьменкова називають внутрішньособистісні протиріччя. У моделі професійного розвитку вони виділяють протиріччя між “Я-діючий” і “Я-відображаючий”. Вихід за межі “Я-емпіричного” і просування убік “Я-творчого” забезпечується подоланням цих протиріч [1,28].

Сьогодні важливим є пошук відповіді на питання, від чого залежить результативність учительської праці. Більшість авторів вважає, що фактором успіху слід розуміти педагогічну реальність. Це те, що спричиняється педагогічною діяльністю або створюється нею. Тому, одні у своїх працях віддають перевагу зовнішнім очікуванням, соціальним установкам, що одержали вираження в педагогічних інструкціях і рекомендаціях, а інші – віддають перевагу ціннісним орієнтаціям учителя, професійній позиції, творчому потенціалу його особистості. І ті, й інші мають рацію. У той же час, на наш погляд, не зовсім повно вивчене питання про зв'язок цих двох аспектів педагогічної реальності. Що ж обумовлює успіх учителя в реалізації, з одного боку, освітніх стандартів і, з іншого, - закріплення його творчого стилю діяльності, активної професійної позиції в педагогічному процесі? Очевидно, успіх учителя визначається його накопиченим досвідом і проявляється в різних видах: соціальному, пізнавальному, творчому, комунікативному, особистісному й ін. Ці види досвіду – надбання суб'єкта. Особистість учителя задіяна в тому випадку, якщо в ході педагогічного процесу актуалізуються особистісно орієнтовані структури освіченості.

Проблема полягає в тому, щоб при підготовці майбутніх педагогів передавати їм не тільки навчальну інформацію, формувати в них професійні вміння й навички, але й створювати необхідні умови для нагромадження ними особистісного досвіду, здатності самореалізації особистісного потенціалу в суб'єктному просторі іншої людини, коли вихованець може відчутти себе особистістю. Особистісний потенціал, його складові й найважливіші характеристики як джерело якісного утворення не одержали всебічного висвітлення в сучасній науково-педагогічній літературі. Підхід до вчителя як до

суб'єкта, а не як до виконавця готових інструкцій, вимагає сьогодні теоретичного обґрунтування й впровадження його в педагогічну практику.

Мета даної статті полягає в тому, щоб систему педагогічних знань розглядати не тільки як кінцеву мету педагогічної підготовки студентів, але й використати як засіб формування професійного образу сучасного вчителя, як один з важливих засобів його самовираження й самоствердження в педагогічній діяльності.

За всіх часів педагогічний процес і структура педагогічного знання в системі професійної підготовки майбутніх педагогів виступали основною ланкою, що забезпечує якість навчання й рівень професіоналізму випускників вищої школи. Підвищення вимог до особистості сучасного вчителя, ускладнення його професійних функцій обумовлюють зміну характеру навчального процесу у вищій школі. Сам процес навчання передбачає перенос акценту з передачі якоїсь сукупності професійно значимих знань і оволодіння необхідними професійно-педагогічними вміннями на професійне становлення особистості педагога, розвиток його здатності самовираження й самоствердження в учительській роботі.

Процес педагогічної підготовки сьогодні розглядається як передача не тільки знань і вмінь, але й трансляція досвіду взаємин і стилю діяльності, світоглядної позиції й професійних якостей особистості викладача студентам. Педагогічна підготовка стає процесом взаємно, що збагачує взаємодії, якщо в ході її створюються умови для активізації самостійної творчої діяльності педагогічних проєктів, що виникають при виконанні, розвитку їхньої позитивної мотивації, використанні отриманих знань, умінь, навичок і засвоєних методів мислення у вирішенні реальних педагогічних проблем у режимі навчального часу.

Богатофункціональність професійної діяльності сучасного вчителя визначає інтеграцію змісту вищого педагогічного утворення, підвищення рівня фундаментальності знань і їхньої практичної спрямованості. На жаль, аналіз змісту педагогічного знання, окресленого в навчальних програмах і

літературі з педагогічних дисциплін, говорить про наявність у них фрагментарності, відірваності теорії від педагогічної практики й суміжних дисциплін, що розкривають специфіку становлення особистості на різних вікових щаблях розвитку. У практиці вузівського навчання нерідко мають місце проблеми, обумовлені невмінням студентів застосовувати педагогічні знання в практичній діяльності, невисоким інтересом до вивчення педагогічної теорії й учительської роботи, розбіжністю між науковими постулатами, що викладають у педагогічних курсах, і шкільною дійсністю. У навчальній практиці існують протиріччя, що виникають між особистим досвідом студента й отриманими педагогічними знаннями, що розкривають теоретичні основи педагогічної діяльності; повсякденними знаннями й науковими основами педагогічного процесу; педагогічною теорією й учительською практикою.

Подолання виникаючих протиріч у підготовці майбутніх педагогів залежить від того, як у ході навчальних занять з педагогічних дисциплін будуть реалізовані ідеї:

- опора на особистий досвід у системі відносин “викладач – студенти”, коли моделюються й вирішуються протиріччя між особистим досвідом і отриманими знаннями;
- ознайомлення студентів з нормативними педагогічними знаннями й типовими порушеннями педагогічних норм, способами їхньої корекції;
- надання практичної спрямованості й особистісного змісту педагогічної теорії.

Уведення нових педагогічних знань у навчальні програми вищої педагогічної школи буде сприяти успішній підготовці студентів до подолання протиріч, об'єктивно властивих педагогічному процесу.

Педагогічні знання є основою для розуміння сутності педагогічного процесу, механізму взаємодії в системі відносин учителі й учні, викладачі і студенти; для прийняття відповідальних рішень в галузі виховання й навчання, всебічної оцінки характеру динаміки особистісного росту тих, яких навчають, і становлення їхньої творчої індивідуальності. Предметна система навчання розчленовує єдність і цілісність

знань про педагогічний процес, педагогічні явища й факти. У ході вивчення педагогічних дисциплін студенти засвоюють сутність педагогічної теорії дискретно, з розривом у часі й просторі. Майбутні педагоги в процесі самостійної роботи усвідомлюють взаємодію різнопредметних знань, педагогічних явищ і фактів, без активної допомоги викладача, на тому рівні, що відповідає їхнім індивідуальним особливостям і можливостям, практичному досвіду.

Все сказане вище припускає відновлення змісту педагогічного знання й структурних елементів освітнього процесу вищої школи, серед яких важливу роль відіграють:

- індивідуально-гуманітарна орієнтація навчальної інформації, змісту досліджуваних навчальних курсів;
- системне бачення вчительської діяльності, цілісне сприйняття педагогічного процесу;
- педагогічне діагностування й моніторинг професійного саморозвитку студентів;
- становлення активної професійної позиції й творчого стилю діяльності;
- формування рефлексивної й комунікативної культури, удосконалення педагогічних здатностей майбутніх педагогів;
- оволодіння методикою творчої роботи й інноваційної діяльності.

Модернізація підготовки педагогічних кадрів сполучена з відновленням її змісту. У зміст вищого утворення необхідно ввести курси, що розкривають теоретичні основи професійної кар'єри, педагогічного менеджменту, практикуми й тренінги, що забезпечують розвиток і закріплення управлінських умінь і якостей особистості вчителя-менеджера. Особливо значимий є тренінг, спрямований на вироблення особистісних і ділових якостей, основу якого становить програма саморозвитку особистості майбутнього професіонала. Необхідний практикум, що знайомив би студентів з механізмом виникнення стресів, способами їхнього зняття, методикою подолання дискомфорту в педагогічному середовищі. У зміст педагогічної підготовки майбутніх учителів необхідно включити інформацію, що

розкриває методика й технологія становлення активної професійної позиції й творчого стилю діяльності сучасного вчителя. Практикуми й тренінги допоможуть студентам побачити й оцінити свої можливості, виявити професійні здатності, усвідомити їхню відповідність професійному вибору, розвинути ділові якості, опанувати методикою професійного росту й технікою досягнення педагогічної кар'єри. У змісті педагогічного знання недостатньо розробленим є педагогічний маркетинг. Багато молодих учителів не володіють мистецтвом презентації власної особистості, не завжди можуть розкрити перед учнівською аудиторією свої здібності, інтелектуальне, моральне й духовне багатство власної особистості. В умовах ринкової економіки інтелект, професіоналізм і майстерність є товаром. Після закінчення педуніверситету професійна кар'єра випускника багато в чому визначається його вмінням запропонувати себе, презентувати свою готовність до творчої, професійної діяльності. Перспективи працевлаштування, просування по службовим сходам, задоволення від роботи залежать від того, як молодий учитель зуміє перед роботодавцем розкрити свої здібності, подати свою професійно-особистісну візитку, щоб витримати конкуренцію на ринку професій. Педагогічний маркетинг озброює майбутніх педагогів стратегією й тактикою професійного успіху. Його зміст допомагає студентові пізнати самого себе, сформуванню установку на успіх, усвідомити громадянський обов'язок і відповідальність, побачити залежність між активною професійною позицією, творчим стилем діяльності й результативністю власної професійної діяльності. Важливою складовою змістової сторони педагогічного маркетингу є стратегія, що полягає в тому, щоб озброїти студента методикою педагогічної взаємодії, співробітництва й співтворчості з учнями; технікою спілкування й підвищення рівня комунікативної культури; технологією формування позиції лідера, організатора й активного учасника.

Майбутнім педагогам у процесі вивчення педагогічних дисциплін необхідно дати цілісні відомості про систему педагогічних знань і вмінь використання їх у вирішенні

практичних, професійних завдань, показати місце й зміст педагогічної теорії в керуванні навчально-виховним процесом, її взаємозв'язку з іншими науками про людину. Метою педагогічних дисциплін є не тільки засвоєння теоретичних основ навчально-виховного процесу, оволодіння педагогічною технікою його здійснення й керівництва, але й через оволодіння знаннями формування професійного образу майбутнього вчителя. Процес оволодіння педагогічними знаннями повинен розглядатися з позицій навчання як діяльності саморозвитку особистості студента. До майбутнього вчителя необхідно підходити не тільки з урахуванням рівня його професійного становлення, але і його готовності до проектування розвиваючого освітнього середовища. Важливо піклуватися про створення психолого-педагогічних умов для розвитку внутрішньо вільної, творчої особистості; формування позиції особистісного росту студентів, здатних до відповідального вчинку, вільному вибору, рефлексії й постійному збагаченню духовно-морального потенціалу власної особистості.

Реорганізація структури змістовної сторони підготовки студентів до вчительської діяльності припускає впровадження у вузівську практику нових підходів до організації освітнього процесу.

Особистісно орієнтоване утворення припускає цілісність і багатогранність у вирішенні педагогічних завдань, подоланні протиріч і труднощів, що виникають у педагогічному процесі, пов'язаних із предметним навчанням і диференціацією знань. Цілісність і всебічність у змісті педагогічного утворення неможлива без реалізації системного підходу до структурування педагогічного знання. Цей підхід забезпечує знання майбутніх учителів про цілісність і гармонійність особистості, що формуються й розвиваються в особистісному об'єкті педагогічного впливу, розвивають в них здатність створювати умови для активної взаємодії підростаючої людини з різними факторами соціального й природного середовища. Системний підхід до структурування педагогічного змісту дозволяє перебороти ізольованість педагогічних явищ і фактів, виявити загальні закономірності педагогічних процесів, що поєднують

досліджувані факти і явища в цілісний процес становлення особистості, що стимулює студентів до оволодіння фундаментальними знаннями в галузі педагогіки, перетворення навчальної інформації в нові інтегровані знання практичної спрямованості. Фундаментальні педагогічні знання виступають основою, системоутворюючим елементом структури навчального процесу, забезпечують міждисциплінарні зв'язки і єдність змістовної й процесуальної сторін педагогічної підготовки, перетворюючи її в єдину систему, що саморозвивається.

Педагогічна підготовка сучасного вчителя поєднує в собі методологію навчання й навчальної діяльності, дидактичні технології й методику педагогічної взаємодії в системі "викладач – студент", прийоми й способи самовиховання й самоосвіти, професійного самовираження й самоствердження кожного студента.

Актуальним завданням вищої школи є пошук нових принципів і способів структурування педагогічного знання, реалізація сучасних підходів до організації навчального процесу, розробка нових педагогічних технологій, що формують і розвивають професійні компетенції всіх суб'єктів освітнього процесу. З метою забезпечення взаємозбагачуючої дидактичної взаємодії на навчальних заняттях з педагогічних дисциплін необхідно створити умови, що стимулюють активність і самостійність студентів у пізнавально-творчій діяльності, розвиток їх позитивної навчальної мотивації, оволодіння ними педагогічними знаннями, уміннями, навичками й методами професійно-творчого мислення для вирішення актуальних педагогічних проблем.

Сучасною наукою доведено, що людина засвоює знання в тій мірі, у якій вона вирішує відповідні завдання, пов'язані або з відкриттям нового знання, або з оперуванням його інформаційними одиницями. Виникаючи на основі проблемних ситуацій, інтелектуальне завдання моделює процес мислення, сприяючи його розвитку. Сама природа педагогічного процесу містить у собі задачний підхід. Майбутній учитель повинен уміти досліджувати навчально-виховний процес, бачити його

протиріччя й рушійні сили, застосовувати наукові методи до його організації й здійснення. Роль учитель полягає в тому, щоб у ході навчальної роботи забезпечити систему завдань, що наростають за ступенем складності і являють собою певну проблему.

Проблемний характер інформації забезпечується задачним підходом до організації навчання. Задачний підхід до оволодіння педагогічною теорією уможливорює використання знань із різних предметних областей, що забезпечує їх діалогічність, динамічність і багатофункціональність. Практична значимість задачного підходу визначається здатністю майбутніх педагогів установлювати міжпредметні зв'язки й використовувати їх для одержання нових знань, необхідних студентам для вирішення нестандартних педагогічних завдань. Задачний підхід визначає й специфіку структурування педагогічного знання, відбір наукової інформації, необхідної для розуміння студентами професійно-педагогічних основ, принципів, фактів і відомостей, що розкривають зміст досліджуваних педагогічних явищ і процесів.

У ході педагогічної підготовки майбутніх учителів обов'язково реалізується змістовно-процесуальний підхід до її організації, що забезпечує єдність і взаємодію теорії й практики, перетворення студента з об'єкта педагогічного впливу на суб'єкт педагогічної взаємодії, співробітництва й співтворчості. Здійснення змістовно-процесуального підходу до організації й проведення занять за циклом педагогічних дисциплін можливе на основі інтеграції особистого, професійного досвіду викладача з активними діями студентів, що виступають безпосередніми учасниками й організаторами педагогічного процесу. Змістовно-процесуальний підхід до організації навчання забезпечує оптимальне співвідношення між навчальною інформацією й процесом її одержання, дозволяє перетворити дидактичну технологію з вербальних методів і фронтальних форм на рефлексивні способи й прийоми, що забезпечують творчу, пізнавальну активність студентів.

Спільна робота викладача й студентів на кожному занятті являє собою процес інтеграції їхньої діяльності, результатами якої є:

- одержання кожним студентом конкретного діагностуючого результату за їхніми можливостями і здатностями;
- розвиток мотивації майбутніх педагогів до придбання якісних знань;
- стимулювання результативності індивідуальної діяльності на основі діалогу з викладачем, самостійного аналізу власних прорахунків і невдач;
- оволодіння студентами способами педагогічного мислення;
- формування команди викладачів, пов'язаних загальними цілями діяльності й володіючими технологіями колективної діяльності, орієнтованими на особистість кожного студента;
- формування професійних компетенцій майбутніх педагогів.

Модель підготовки майбутніх педагогів повинна відповідати структурі особистості сучасного вчителя, якісно змінюватися й змістовно, і технологічно, забезпечуючи заміну предметного на особистісно орієнтоване навчання. Якщо випускник вищої школи буде орієнтований лише на передачу знань, умінь і навичок, засвоєних ним за роки навчання, то молоде покоління виявиться невідповідним до нових ситуацій, що виникають у нестабільному суспільстві.

Зміст педагогічної інформації повинен бути структурованим в модульно-блокову форму. Принцип модульності в структуруванні навчальної інформації покликаний усунути недолік традиційного планування й проведення занять, насамперед, багатопредметність і мозаїчність змісту досліджуваних дисциплін.

Під модулем ми розуміємо функціональний комплекс, у якому ціль, зміст утворення й технологія оволодіння знаннями об'єднані в систему високого рівня цілісності. На основі комплексної, дидактичної мети визначаються характеристики кінцевого продукту й послідовний ряд проміжних результатів. Це дозволяє в навчальній роботі виділити ряд етапів, визначити мету кожного з них, структурувати навчальну інформацію й продумати технологію. Ланцюжок навчальних модулів визначає

чітку послідовність їхнього вивчення. Кожний модуль складається з навчальних елементів (блоків), що мають цільове призначення, поєднують у своїй структурі інформаційно-змістовний, практично-перетворюючий, рефлексивний, блок вільного спілкування й самоосвіти. Блокове структурування навчальної інформації забезпечує умови, які дозволяють студентам перейти від виконавського типу діяльності до управлінського типу, що базується на креативності й рефлексії. Перевага блокового структурування навчального матеріалу в тому, що воно будується на індивідуально-діяльнісній основі. Навчальна інформація в цьому випадку виступає не як мета, а засіб. При блоковій побудові педагогічного знання головна мета полягає в тому, щоб виділити основні види діяльності, які необхідно “задати” для оволодіння, визначити ці види діяльності, організувати навчальний матеріал, що відповідає змісту й вимогам різних видів діяльності.

Блокове структурування навчальної інформації на індивідуально-діяльнісній основі забезпечує:

- гнучку диференціацію вимог до організації діяльності в рамках певної навчальної інформації, що відповідає програмі, конкретній темі вивчуваного курсу;
- організацію пізнавальної бази, необхідної для вирішення того чи іншого навчального завдання й виконання діяльності;
- вільний вибір навчальної інформації, у якій студент зможе реалізувати себе як особистість.

Блокова подача навчального матеріалу дозволяє реалізувати не тільки навчальну, але й індивідуальну освітню програму. У навчальній програмі задана “тверда логіка проходження матеріалу, прийнята в науковому пізнанні, що відбиває соціокультурні зразки змісту знань, умінь їх застосовувати, навички роботи з навчальним матеріалом і т.п.” [3,46]. Навчальна програма у своєму змісті відтворює систему наукових знань, спеціально відібраних і заданих для засвоєння. Вона становить основу навчального блоку, обов'язкову для засвоєння кожним студентом. Але зміст блоку вмщує ще й освітню програму, що носить індивідуалізований характер,

тобто гнучко пристосовану до пізнавальних можливостей і здібностей студента, динаміку його розвитку в навчальному процесі. У його змісті передбачається індивідуальна вибірковість особистості до змісту, виду й формі навчального матеріалу, характер пізнавальної мотивації (інтереси, спрямованість, установки особистості).

Освітня програма забезпечує поєднання знань, що склалися в суб'єктивному досвіді особистості, зі знаннями, зафіксованими в суспільно-науковому досвіді. Завдання освітньої програми полягає в тому, щоб не ігнорувати суб'єктний досвід студента як такий, що не відповідає нормам навчальної програми, а "окультурювати" його як особистісно-значимий. При блоковому структуруванні знань важливо забезпечити обмін і узгодження цінностей, змістів, значень, оскільки не будь-яке наукове знання, логічно істотне з позиції науки, є індивідуально-якісним.

В основі навчального блоку передбачається репрезентація навчальної інформації в різних формах для того, щоб надати студентові можливість вибору тієї форми навчального матеріалу, у якій йому легше, комфортніше й результативніше працювати. Кожний блок інформації припускає різні варіанти завдань, що дозволяють студентам урізноманітнити характер і форми пізнавальної діяльності.

Блокове структурування навчального матеріалу дозволяє в зміст заняття включати не тільки систему знань, але й метазнання з організації наукової інформації, прийоми її використання, правила перетворення в нових нестандартних ситуаціях. У навчальному блоці повинні сполучатися навчальний матеріал, що розкриває основні поняття, факти, явища в їхніх зв'язках і закономірностях, і методи одержання цих знань. Сполучення інформативної й процесуальної сторін навчального матеріалу стимулює розвиток педагогічного мислення.

Змістовно-процесуальний підхід до структурування навчальної інформації у вигляді різних блоків забезпечує переміщення акцентів з результатів пізнання на процес пізнавальної діяльності. Це дозволяє "перебороти" об'єктивно

знеособлений репродуктивний характер засвоєння навчальної інформації й перейти до конструювання навчального матеріалу, що стимулює розвиток особистості з урахуванням її цінностей, змістів, характерним для неї досвідом сприйняття навколишнього світу, досвідом творчості на основі вже накопичених індивідуальних способів засвоєння, їхнього активного використання” [3,49].

Зміст навчального блоку повинен бути спрямованим на становлення й розвиток професійного образу майбутнього вчителя, його індивідуальності в єдності її когнітивних, емоційних характеристик та ознак мотиваційних потреб.

Модульно-блокове структурування навчальної інформації створює умови для підготовки студентів до творчої навчальної роботи; формування інтегральних характеристик їхньої особистості, досвіду педагогічної творчості; дозволяє забезпечити в ході педагогічної підготовки єдність змістовної й процесуальної сторін навчання.

Основою розвитку творчих здібностей майбутніх педагогів і набуття ними досвіду творчої роботи служить проектна діяльність, що містить у собі необхідні можливості для творчого самовираження й професійного становлення кожного студента. Навчальні заняття з педагогічних дисциплін припускають різні форми їхньої організації: “круглий” стіл, ділова гра, тренінг-семінар, практикум для вирішення педагогічних завдань, моделювання професійних ситуацій. Підсумком навчальних занять є конференція або захист педагогічних проектів. Кожний студент одержує можливість захистити свій проєкт, обґрунтувати його значимість. Після кожного виступу мають місце обговорення й дискусія.

Таким чином, якість сучасної педагогічної підготовки майбутніх учителів багато в чому залежить від того, наскільки будуть забезпечені фундаментальність і практична спрямованість педагогічного знання, зв'язок його з іншими науковими галузями, що вивчають людину й умови її соціального становлення; модульно-блокове структурування навчального матеріалу надає можливість реалізації дидактичних технологій, побудованих на індивідуально-діяльнісному,

змістовно-процесуальному й задачному підходах до організації навчального процесу, що позитивно впливає на формування професійного образу майбутнього вчителя.

Література

1. Митина Л.М. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях// Вопросы психологии. – 1997. – № 4. – С.28-38.
2. Сериков В.В. Субъективная реальность педагога// Педагогика. – 2005. - № 10. – С.53-61.
3. Якиманская И.С. Технология личностно-ориентированного образования. – М.: Сентябрь, 2000. –176с.